

Religieus terrorisme en de lankmoedige elite

Paul Cliteur

De Nederlandse elite heeft een verkeerd beeld van religieus terrorisme. Niet de 'scheldkanonnades', zoals verondersteld, maar de inhoud van de kritiek op Allah en de Profeet is een steen des aanstoets voor geradicaliseerde jongeren. Het zou helpen als de elite haar cultuurrelativistisch geïnspireerde schroomvalligheid zou overwinnen. En geen begrip meer zou hebben voor het uitdelen van 'optaters' en voor het relativeren van grondrechten.

Wat zou de juiste houding zijn van de politieke en bestuurlijke elite van Nederland tegenover het terroristische geweld (en de dreiging daarmee) waarmee Europese samenlevingen, ook de Nederlandse, tegenwoordig geconfronteerd worden? De stelling die ik zal uitwerken is dat de omvang van het gevaar van terroristisch geweld niet alleen wordt bepaald door van buiten komende factoren, het geweld of de dreiging met geweld zelf dus, maar ook te maken heeft met (1) onze *eigen theorieën* over de achtergrond van dat terrorisme en (2) onze *eigen houding* tegenover dat geweld.

Onze eigen theorieën: wij hebben een verkeerd beeld over de achtergrond van dat terrorisme. Onze eigen houding: op basis van die verkeerde theorieën weten we ook geen adequate contraterroristische strategie te ontwikkelen. De theorieën van onze intellectuele, politieke en bestuurlijke elite maken ons betrekkelijk 'weerloos' tegenover het religieus terrorisme.³⁵

Dit is zorgwekkend, want een contraterroristische strategie kan niet beperkt blijven tot justitiële maatregelen (het opsporen, vervolgen en veroordelen van terroristen). We zullen ons ook moeten oriënteren op de oorzaken van het hedendaags religieus terrorisme. Alleen op basis van een adequate analyse van het religieuze terrorisme kan de strijd daarmee worden aangebonden.

Cliteur, Paul, "Religieus terrorisme en de lankmoedige elite", in:

Krijn van Beek en Marcel van Ham, red.,

Gaat de elite ons redden? De nieuwe rol van de bovenlaag in onze samenleving,

Van Gennep, Amsterdam 2007, pp. 207-235.

Het Nederlandse beleid en de schroomvalligheid waarmee het religieus terrorisme ter hand wordt genomen is ongetwijfeld ingegeven door de goede bedoeling om niet te 'polariseren' of niet te 'discrimineren' naar etnische en religieuze minderheden.³⁶ Dat is sympathiek. Niettemin bestaat het gevaar dat de overgevoeligheid op dit punt bij profielbepalende politici en bestuurders (bij wat als het legitiem gezag in de staat geldt) kan bewerkstelligen dat juist het omgekeerde wordt bereikt van wat wordt beoogd. Dat wil zeggen: de uitspraken van politici en bestuurders wekken bij terroristen en geweldplegers de hoop (en tot op zekere hoogte ook gerechtvaardigde verwachting) dat zij op de goede weg zijn bij het realiseren van hun doelstellingen.

Het nieuwe terrorisme

Ter introductie van deze problematiek moeten we dan eerst aangeven wat de actuele stand van zaken is ten aanzien van het hedendaags terrorisme. De Nederlandse terrorismedeskundige Uri Rosenthal wijst op twee vormen van nieuw terrorisme. Allereerst gaat het vaak om catastrofale acties waarbij zoveel mogelijk onschuldige slachtoffers worden gemaakt (11 september, Madrid, Londen). Ten tweede gaat het om opzichtig, wreed geweld tegen prominente personen. Ter illustratie wijst Rosenthal op de onthoofding van de Amerikaanse journalist Daniel Pearl op 2 februari 2002 (Levy, 2003) en op de gruwelijke moord op Theo van Gogh op 2 november 2004.³⁷ (Chorus en Olgun, 2005).

Wanneer we proberen om de positie van Nederland te relateren aan deze twee vormen van nieuw terrorisme dan valt op dat Nederland vooral getroffen wordt door de tweede vorm. Dat komt niet alleen tot uitdrukking in de moord op Theo van Gogh, maar ook in de dreiging die bestaat voor prominente Nederlandse bestuurders en politici, zoals Geert Wilders, Ahmed Aboutaleb,³⁸ Ayaan Hirsi Ali en anderen. Rosenthal schrijft: 'Niet alleen de dreiging van catastrofaal onheil, maar ook de diffuse dreiging die prominente politici en opinieleiders boven het hoofd hangt, schept een klimaat waarin terreur kan gedijen.' (2007). Hij noemt twee punten waarop die terreur effect heeft. Allereerst: toonaangevende posities in de samenleving worden steeds minder aantrekkelijk geacht omdat gereede kandidaten voor die posities terugdeinzen vanwege de fysieke en psychische gevolgen van een voortdurende bewaking en beveiliging van zichzelf en hun naasten. Als tweede:

opinieeliders en politici raken steeds meer bevreesd om te zeggen waar het naar hun oordeel in de strijd tegen het terroristisch kwaad op staat.

Als een actueel voorbeeld van de malaise die ontstaan is, wijst Rosenthal op de Deense cartoonaffaire van eind 2005, begin 2006 (Jespersen en Pittelkow, 2007). 'Het had toen een haartje gescheeld of de Europese Raad had zich aangesloten bij de halfhartige reacties van een aantal Europese politici op de dreigende taal en georkestreerde commotie vanuit verschillende landen in het Midden-Oosten en Afrika.' (Rosenthal, 2007).

Rosenthal wijst met zijn artikel naar mijn idee vooral op de onmiskenbare sluipende ontwrichting die plaatsvindt door de terreurdreiging. Toneelstukken met een controversiële strekking worden niet opgevoerd. Films met een strekking die potentiële terroristen zou kunnen mishagen worden niet uitgezonden. Internetbedreigingen nemen spectaculaire vormen aan. Dit alles is wel bekend. Maar de problemen signaleren is makkelijker dan daarvoor een oplossing aan te dragen. En omdat geen pasklare oplossingen voorhanden zijn, wordt het probleem eigenlijk min of meer genegeerd. Of, zoals Rosenthal zegt: 'De oplossing wordt in feite overgelaten aan het vrije spel der krachten met inbegrip van preventieve zelfbescherming en zelfcensuur.' (2007). Zoals ik hierna nog duidelijk hoop te maken wordt het steeds verder terugdringen van de vrijheid van meningsuiting en de vrijheid van godsdienst (inclusief het recht om een godsdienst te verlaten) door een deel van de politieke en intellectuele elite zelfs verdedigd als een vorm van 'fatsoen' en 'respect' in plaats van het toegeven aan intimidatie en terrorisme.

Radicaliserende jongeren: de voorbeelden van L., K., B. en W.

Maar voordat ik deze stelling nader kan uitwerken wil ik eerst een gedetailleerder beeld krijgen van het terrorisme waarmee Nederland te maken heeft gekregen. Het Nederlandse terrorisme lijkt namelijk gedeeltelijk eigen accenten te kennen.

Het eerste wat opvalt is het grote aandeel van jongeren in de terroristische activiteiten. Misschien kan ik een paar figuren opvoeren die illustratief lijken voor een grotere groep: (Groen en Kranenburg, 2007; Bessems, 2006; Groot Koerkamp en Veerman, 2006) Bilal L. en Yahya

K. Daarbij zal ik ook enkele uitspraken van Mohammed B. en Jason W. analyseren.

Internet socioloog Albert Benschop, als mediasocioloog verbonden aan de Universiteit van Amsterdam,³⁹ volgt sinds de Golfoorlog van 1991 op internet de bewegingen van radicale jongeren die zich tot de Jihad hebben bekend of daarnaar tenderen.⁴⁰ Zo volgde hij ook wat op het net geschreven werd door Bilal L. (20) die onder zijn islamitische naam Aboe Qataabah theologische analyses pleegde op de MSN-groepen Al Ansar en Shareeah (of het hier gaat om Quataada, Qataadah of Qataabah is niet duidelijk, in het krantenbericht worden deze namen door elkaar gebruikt).

L. is in februari 2005 veroordeeld tot vier maanden cel voor het plaatsen van bedreigingen aan Geert Wilders op internet. Op 14 februari 2006 werd L. opnieuw veroordeeld tot een celstraf van drie jaar. Deze keer omdat de rechtbank bewezen achtte dat L. in 2005 mensen had benaderd voor het leveren van wapens en explosieven en dat hij had geprobeerd medegevangenen te ronselen om aanslagen te plegen tegen de vijanden van de islam.⁴¹ Uit zijn bijdragen op internet blijkt dat L./Qataabah de status van sjeik wil bereiken. Benschop zegt: 'Dat is het hoogste wat je als moslim kunt bereiken volgens extremisten. Dat is een comfortabele positie. Als sjeik hoeft je niet zelf te schieten.'

Op 30 april 2004 had L. jongeren aangespoord op islaam.nl en marokko.nl om zich voor de jihad in het buitenland in te zetten. Volgens L. zou alleen jihad de oemma (islamitische gemeenschap) kunnen redden en anders niks.

Kenmerkend voor radicaliserende jongeren is ook hun intimiderende houding tegenover geloofsgenoten. Een criticus van de gewelddadige jihad werd door L. streng de les gelezen: 'Wie ben jij om vanuit je luie stoel de moedjahedien te bekritisieren? Jij bent maar een kakkerlak die alleen viezigheid uitbrengt.' L. vraagt ook aan Allah af te rekenen met de vijanden van de moedjahedien (religieuze krijgers).

L. gaf in zijn rol van Qataabah ook adviezen aan potentiële terroristen. Wanneer zij bijvoorbeeld schietlessen gaan volgen dan zouden zij hun partner moeten meenemen. Dat geeft minder argwaan. Wanneer zij op de schietbaan zijn, zouden zij ook geen radicale opvattingen moeten ventileren, want anders zouden zij zichzelf snel verraden als mogelijke terroristen.

Bilal L. onderhield ook nauwe banden met de leden van de Hofstadgroep (Vermaat, 2005). Een deel van de groep kwam bijeen in de

woning van Mohammed B. Bekend is ook dat L. pizza's rondbracht in de rosse buurt in Amsterdam. Volgens het politiedossier was dat om observaties te doen voor een terroristische aanslag. Kennelijk wordt dus ook de hoerenbuurt in Amsterdam gezien als mogelijk doelwit voor aanslagen.

Het bericht over L. zou moeiteloos kunnen worden aangevuld met andere berichten over radicaliserende jongeren. Daarin komen telkens dezelfde elementen naar voren. Allereerst ergernis over wat men ervaart als 'felle kritiek' op hun godsdienst. Die ervaren zij als 'vernedere'nd'. Dat brengt vele commentatoren ertoe te denken dat het de vermeende 'felheid' is van de kritiek op hun godsdienst die deze jongeren doet radicaliseren. Zij zouden op zichzelf geen bezwaar hebben tegen religiekritiek mits op een redelijke manier gepresenteerd. Waar zij door radicaliseren is door 'sarren' en 'schelden'.

Die opvatting lijkt te worden bevestigd omdat voor terrorisme en intimidatie veroordeelde jongeren zich vaak beklagen over het 'schelden' op hun godsdienst. Ook bij Mohammed B. komt die term voor: iedereen die 'scheldt' op de Profeet of Allah zou de kop eraf gehakt moeten worden, zei hij in een slotwoord bij zijn veroordeling door de Amsterdamse rechtbank op 26 juli 2005.⁴²

De theorie dat terroristen reageren op 'schelden', op de 'toon', en niet op de inhoud van wat wordt gezegd lijkt dus sterk. Toch loopt de theorie spaak wanneer men zich nader verdiept in de casuïstiek. Wie goed bestudeert wat de jongeren zeggen zal het opvallen dat zij het woord 'schelden' in een enorm ruime betekenis gebruiken. Eigenlijk is voor hen alle kritiek op godsdienst, hoe fatsoenlijk ook geuit, een vorm van 'schelden'. Die onjuiste gewoonte is, merkwaardig genoeg, overgenomen door de politieke en intellectuele elite. En zo kan het gebeuren dat de volgende zaken allemaal worden ervaren als het 'schelden' op etnische en religieuze minderheden: het publiceren van een boek als *De duivelsverzen* van Rushdie, het opvoeren van het toneelstuk *Aisja*, de uitvoering van de opera *Idomeneo*, het publiceren van de Deense cartoons en andere tot voor kort betrekkelijk onschuldige zaken. Het wordt tegenwoordig in een merkwaardige semantische tour de force allemaal geïnterpreteerd en ervaren als 'schelden', 'provoceren', 'sarren', de samenleving 'uit elkaar drijven' en meer van dat soort kwalificaties. Het woord 'schelden' wordt dan als een overkoepelende term gebruikt voor elke vorm van kritiek op de islam.

Daarmee daalt onder het mom van 'fatsoen' en 'respect' een sluier

van zelfcensuur en zwijgzaamheid over Nederland die het onmogelijk maakt maatschappelijke problemen te benoemen.

Typerend is ook dat het onderscheid tussen kafir en medemoslim wegvalt. Traditioneel was het zo dat alleen de moslim onderworpen werd geacht aan de beperkingen van het geloof: bijvoorbeeld de beperking dat men niet van geloof mag veranderen (het apostasieverbod) (Hegener, 2005; Warraq, 2003; Zwemer, 1924). Voor tot terrorisme geneigde jongeren valt dat verschil weg en geldt het verbod op het kritiseren van de islam en zijn heilige figuren niet alleen voor de moslim, maar ook voor de buitenstaanders. (Dit punt is Theo van Gogh noodlottig geworden: hij dacht dat het voor een buitenstaander geoorloofd zou zijn de islam te bekritisieren. Vanuit het oogpunt van de traditionele theologie bezien zou hij daarin gelijk kunnen hebben. Het probleem is echter dat radicaliserende jongeren hun eigen 'islam'⁴³ construeren. Men spreekt ook wel van de 'knip-en-plakislam').

Een nadere bestudering van wat de jongeren zelf zeggen over hun reconstructie van de islam is ook interessant omdat het ons leert dat zij tegen veel meer zaken bezwaren hebben dan het vrije woord. Zo geeft L. aan dat hij ook bezwaren koestert tegen de hoerenbuurt in Amsterdam. Hij verzet zich dus niet alleen tegen kritiek op de islam, waardoor zijn opstelling raakt aan het principe van de vrijheid van meningsuiting, maar ook tegen prostitutie. Dat brengt ons weer bij de omschrijving van Rosenthal van het 'nieuwe terrorisme' wanneer hij schrijft: 'Dit nieuwe terrorisme kenmerkt zich door diffuse doelstellingen, als men het al over doelstellingen kan hebben. Het mikt op de ontwrichting van de westerse samenleving, op het aantasten van onze manier van leven, op de omverwerping van de instituties van de democratische rechtsstaat.' (Rosenthal, 2007).

Nadat we op basis van het voorgaande een indruk hebben gekregen van de opvattingen van L. lijkt deze omschrijving zeker juist (Coady, 2007; Chailiand, 2007), maar men kan ook iets andere accenten plaatsen dan Rosenthal doet.

De religieuze terrorist als gefrustreerde utopist

Het is natuurlijk zonneklaar dat realisering van hetgeen L. voorstelt tot ontwrichting van de westerse samenleving zou leiden en tot het omverwerpen van de instituties van de democratische rechtsstaat. Samen-

levingen zoals die van Afghanistan onder de Taliban komen misschien het meest in de buurt bij wat L. voor ogen staat. In die zin lijkt het ook niet vreemd de nieuwe terroristen te typeren als gefrustreerde utopisten (Shore, 2006; Desai, 2007).

Ook Mohammed B., de moordenaar van Theo van Gogh, horen we over het onvervulbare van zijn politieke verlangens klagen wanneer hij op 26 juli 2005 in zijn laatste woord bij zijn proces vaststelt dat zijn ideale samenleving nergens geheel gerealiseerd is. Hij zegt over de wet die hem opdraagt iedereen die Allah en zijn profeet uitscheldt de kop eraf te hakken: 'diezelfde wet verplicht mij om mij niet in dit land te vestigen. Of in ieder geval in een land waar het vrije woord, zoals de officier van justitie heeft beschreven, wordt verkondigd.' Aan B. was ook het verwijt gemaakt door de officier van justitie dat hij van de Nederlandse rechtsorde gebruik maakt, maar deze tegelijkertijd niet accepteert. Dat verwijt, zegt B., is 'rechtsgeldig, mits er een land bestaat waar mensen zoals ik hun toevlucht toe kunnen zoeken.' Hij realiseert zich dat zo'n land niet bestaat. In die zin noem ik B. dus een gefrustreerde utopist.

Een markant punt dat ook telkens naar voren komt in de berichten over radicaliserende jongeren is dat hun opvattingen verborgen worden gehouden voor de eigen omgeving, die vaak later (als duidelijk is geworden hoe zij in het leven staan) sterk verbaasd is.

Op 30 juni 2004 verschijnt op de site marokko.nl het bericht: 'Als ik die vervloekte Hirsi Ali tegenkom snijd ik haar strot door. (...) Het moet gewoonte worden om personen als Pim, Hirsi en Wilders te doden.'⁴⁴ De politie slaagde erin de auteur te achterhalen. Het ging om de 17-jarige atheneumscholier Yahya K. uit Sas van Gent. Hij geldt als een goede leerling. In 2002 had hij nog zijn school vertegenwoordigd in een nagespeeld Europees Parlement. Dat zijn zaken die we moeilijk kunnen rijmen met het soort van berichten dat K. op het internet plaatst. Op 28 augustus 2004 schrijft hij: 'Broeders en zusters, doodt deze vijanden van de islam, God heeft ons het recht gegeven om dit soort personen te doden.' Hij doelt op Hirsi Ali en Theo van Gogh. 'In Nederland geldt de Nederlandse wet en ik weet wat de gevolgen van een moord op Hirsi kunnen zijn. Dat interesseert mij niet. (...) Mohammed heeft opdracht gegeven tot de executie van personen die hem en de islam beledigen (...).' K. schrijft ook dat bloedvergieten nu eenmaal bij de islam hoort.

K. wordt door de politie op school aangehouden en thuis vindt

men bij hem informatie over het maken van bommen, plattegronden van onder meer de Haagse binnenstad en adressen van ambassades.

K. blijkt een aanhanger van de 'Takfir-beweging'. Dat wil zeggen dat hij geweld nodig en verantwoord acht ter verbreiding en verdediging van de islam.⁴⁵ Puriteinse moslims die de nadruk leggen op een kuise levenswandel maar verder geweld verwerpen acht K. 'zeer slap'. Ook verwerpt hij het Nederlandse rechtssysteem omdat het niet op de Koran is gebaseerd. De familie van K. heeft aangegeven dat men niet begrijpt hoe hij aan zijn radicale ideeën gekomen is.

Bij K. vinden we weer ten dele hetzelfde als bij L.: ergernis over kritiek op de islam en de overtuiging dat de islam oproept om daarop met geweld te reageren. Niettemin is zijn getuigenis interessant omdat hij een paar punten naar voren haalt die niettemin impliciet bij L. te vinden zijn, maar in het verhaal van K. expliciet naar voren komen. K. haalt scherp het contrast naar voren tussen de Nederlandse wet en wat van ware gelovigen geveerd wordt op basis van zijn eigen wereldbeschouwing. Dit is een belangrijk element van niet alleen het hedendaagse, maar ook oudere vormen van terrorisme: wet en staat legitimeren of gedogen een verwerpelijke situatie. Precies daarom is geweld tegenover staatsinstellingen en diegenen die dat representeren geoorloofd. Interessant in dit verband is dat Mohammed B. zich tijdens zijn proces beriep op een 'wet' die het hem zou opdragen om bij iedereen die Allah en zijn Profeet uitscheldt – zoals hij letterlijk zei – de kop eraf te hakken. Het gaat mij nu om dat woord 'wet'. Opvallend is ook dat Mohammed tegen de officier van justitie zegt: "Ik erken u niet en wellicht erkent u mijn rechtsgang niet." Ik herhaal hier het woord 'rechtsgang'. De moordenaar heeft het idee dat hij eigenhandig een bepaald vonnis heeft voltrokken, een vonnis gebaseerd op een rechtsorde die weliswaar niet van deze wereld is, maar niettemin wel een rechtsorde. De jonge jihadisten leven – althans zo wordt dat door hen ervaren – in wat men zou kunnen noemen een 'dubbele rechtsorde'. Enerzijds wordt men onderworpen geacht aan de wetten van de staat. Maar anderzijds is daar het heilige recht dat zijn eisen stelt. Wanneer die twee verenigbaar met elkaar zijn dan zullen geen problemen ontstaan. Die problemen ontstaan pas op het moment dat de twee 'wetten' strijdig zijn. Dan ontstaat een conflict en moet de ware gelovige voor de heilige wet kiezen en niet voor de aardse wetten.⁴⁶

De reactie op het terrorisme bij de elite

Onder hedendaagse commentatoren en bij het grote publiek bestaat een sterke neiging het conflict dat L., K., B. en anderen ontwaren tussen hun heilige plichten en de Nederlandse rechtsorde te bagatelliseren of te verklaren als een product van 'clashdenken'. Men kan toch én gelovig zijn én modern, vraagt men retorisch? De hersenspinsels van L., K., B. en anderen die onder de indruk zijn van het wahabitisch, (Allen, 2006; DeLong-Bas, 2007) salafistisch⁴⁷ (of anderzins puriteinse) vertoog worden als 'gek', 'marginaal', 'godsdienstwaaninnig' of anderszins buiten de orde verklaard. Maar daarmee sluiten de voorstanders van het 'gematigd' vertoog zich af van elk serieus begrip van de ideologische grondslag van het hedendaags religieus terrorisme.

Deze religieuze dimensie van het hedendaagse terrorisme moet men in ogenschouw nemen wanneer men het wil leren begrijpen, zo lijkt het. Wat het terrorisme van K. en L. onder andere onderscheidt van het terrorisme van bijvoorbeeld negentiende-eeuwse anarchisten (Joll, 1964) of twintigste-eeuwse terroristen van de RAF, is dat K. aangeeft voor sancties van de staat minder gevoelig te zijn. Hij realiseert zich wat de gevolgen kunnen zijn van het vermoorden van 'Hirsi', maar, zo zegt hij: 'Dat interesseert mij niet.'

Hoe kan hij dat zeggen? Hier ligt een belangrijk nieuw punt. Het hedendaags terrorisme is religieus georiënteerd. Dat wil zeggen dat men niet alleen meent te kunnen aantonen dat het eigen geweld een religieuze legitimatie heeft ('Mohammed heeft opdracht gegeven tot de executie van personen die hem en de islam beledigen,' zegt K.), maar ook dat men voor de sancties van de Nederlandse wet (en elke andere aardse wet) ongevoelig of althans minder gevoelig is. Het bestaande systeem van straffen is gebaseerd op de verwachting dat mensen, ook potentiële wetsovertreders, een utilistische calculus maken: zij wegen de voordelen van het overtreden van de wet (geldelijk gewin, bevredigde wraakzucht enzovoorts) af tegen de eventuele nadelen (de kans dat men wordt opgepakt en gestraft).

Nu is kenmerkend voor terroristen dat zij grote risico's durven te nemen. Dat gold ook voor Baader en Meinhof, maar wat hedendaagse religieus terroristen kenmerkt, is dat het verwerven van het martelaarschap een onderdeel is van hun leer. Daarom spreekt de Britse schrijver Martin Amis van 'The Cult of Death' of van 'Thanatism' als onderdeel van het religieus terrorisme.⁴⁸ Velen waren ook getroffen door de rust waar-

mee B. zijn handelingen verrichtte. Men heeft ook wel gezegd dat toekomstige terroristen, in het bijzonder religieus fundamentalisten, minder gevoelig zijn voor morele remmingen omdat een spectaculaire Apocalypse in overeenstemming kan zijn met hun religieuze opvattingen: *'Mass killing by weapons of mass destruction may fit well into the Armageddon and apocalyptic visions of some religious groups.'* (Barnaby, 2007).

Daarom kon ook B. tijdens het proces tegen de politieagenten zeggen: 'Ik schoot om te doden en om gedood te worden.' Dat iemand schiet om te doden is duidelijk, maar wie schiet om 'gedood te worden'? Dat kan alleen iemand doen die de dood niet vreest als het einde van zijn bestaan.

Voor Jason W. gold hetzelfde. W. die op 10 november 2004 werd opgepakt in het Haagse Laakkwartier schreef in een afscheidsbrief aan zijn moeder: 'Dit leven is slechts tijdelijk en van korte duur, en het hiernamaals is het eeuwige leven.' (Groot Koerkamp en Veerman, 2006). Deze taal zijn we in het Westen verleerd, schrijft Mark Lilla in zijn boek over politieke theologie (2007). Ik denk dat hij gelijk heeft.

Een specifieke strategie tegen het nieuwe terrorisme

Nu is dit voor de westerse wereld onbegrijpelijk geworden, maar dat is niet altijd onbegrijpelijk geweest. Ook in Europa hebben zich chiliastische en apocalyptische bewegingen gemanifesteerd (Trimondi, 2006; Andresen en Burgdorff, 2007; Burleigh, 2006). Dezelfde intolerante houding die we bij L., K. en vele andere hedendaagse tot terrorisme geneigde jongeren aantreffen ten aanzien van geloofsafval en religiekritiek kennen we in Europa uit de tijd dat de inquisitie mensen veroordeelde en liet executeren om religieuze redenen (Green, 2007; Bennisar, 1999; Pérez, 2004). Maar omdat de westerse samenlevingen – alle schijn van het tegendeel ten spijt – zo sterk zijn geseculariseerd is men dit 'vergeten'. De Tachtigjarige Oorlog, de Dertigjarige Oorlog, de strijd tussen arminianen en gomaristen – het is natuurlijk allemaal wel te vinden in de geschiedenisboeken, maar die geschiedenis hebben hedendaagse geseculariseerde lezers niet geïnternaliseerd. Zij kunnen zich werkelijk 'niet voorstellen' hoe belangrijk religie was in het leven van mensen enkele honderden jaren geleden. Paradoxaal genoeg geven vele mensen aan zich dat wél te kunnen voorstellen met betrekking tot nieuwe Nederlanders: immigranten en hun kinderen

uit de islamitische wereld. Deze mensen, zo wordt dan gezegd, zou men niet 'tot in het diepst van hun ziel' moeten beledigen, zoals de vermoorde Van Gogh deed, door hun religie te bespotten. Maar wanneer men dan verder hoort wat die mensen denken dat de *homo religiosus* beweegt, dan blijkt al snel dat men zich totaal niet kan inleven in het wereldbeeld van L., K., W. en Mohammed B., want aan hen worden allerlei opvattingen toegedicht die helemaal niet kenmerkend zijn voor het wereldbeeld van religieus terroristen. Eigenlijk zijn die toegedichte opvattingen eerder kenmerkend voor het wereldbeeld van volledig gesecculariseerde Nederlanders of gelovigen wier overtuiging tot een vorm van vrijzinnigheid is verdampt die nauwelijks van volledige secularisatie te onderscheiden valt.

Kenmerkend voor de hedendaagse gesecculariseerde wereld is een sterk individualistische oriëntatie. Men mag daarom als 'persoon' niet worden beledigd. Daarom denken vele mensen ook dat L., K., W. en Mohammed B. als individuen zijn beledigd door kwetsende kritiek op hun godsdienst uit te oefenen en dat een onheuse behandeling door de Nederlandse samenleving hen op het pad van het gewelddadig verzet heeft gebracht. Vele mensen denken dat Theo van Gogh is vermoord omdat hij zo kwetsend schreef over de etnische en religieuze groep waartoe zijn moordenaar behoort. En natuurlijk: die misvatting is begrijpelijk. Niemand kon zo scherp beledigen als Van Gogh. Van Gogh werd vermoord, dus werd hij vermoord vanwege die beledigingen, denken vele mensen. Men stelt zelden kritische vragen bij dit veronderstelde causale verband en dus was de moord op Van Gogh niet de aanleiding om diepgaand na te gaan denken over de wereldbeschouwing van zijn moordenaar, maar over het toelaatbare van 'kwetsen' en 'beledigen'. Kortom, de focus verschoof van Mohammed naar Theo. Hoe had Theo zo onfatsoenlijk kunnen zijn? Had hij niet al eerder tot de orde geroepen moeten worden? Daarbij ging men volledig voorbij aan het feit dat de moordenaar zelf in een toelichting op zijn motieven het volgende naar voren had gebracht. Tot de moeder van het slachtoffer zei hij op 25 juli 2005, tijdens de rechtzitting: 'Dus het hele verhaal van dat ik mij beledigd zou voelen als Marokkaan of omdat hij mij geitenneuker zou hebben genoemd, dat is allemaal niet waar. Ik heb gehandeld uit geloof. En ik heb zelfs aangegeven dat als het mijn vader was geweest of broertje had ik precies hetzelfde gedaan. Dus u kunt mij echt niet verdenken van enige sentimentaliteit.'⁴⁹ Ook zei hij bij deze zelfde gelegenheid: 'Wat ik wel wil dat u weet, is dat ik uit overtuiging

heb gehandeld en niet omdat ik uw zoon haat omdat hij een Nederlander is of omdat hij mij heeft beledigd als Marokkaan. Ik heb mij nooit beledigd gevoeld.'

Deze zinnen zijn, voor zover mij bekend, door geen enkele commentator serieus genomen en dat is ook niet zo vreemd. Dat een religieus terrorist het – zoals Mohammed B. zo onverbloemd heeft uitgesproken – als zijn religieuze plicht kan zien iemand te straffen voor godslastering wanneer de staat in gebreke blijft, is voor hedendaagse gesecculariseerde Nederlanders net zo onbegrijpelijk geworden als Abraham die zijn zoon wil doden als hij een stem uit de hemel hoort (Genesis 22: 1-13) of Jeftha die zijn dochter offert omdat hij dat aan God beloofd heeft (Rechters 11:38).

Ook de Nederlandse overheid blijft Oost-Indisch doof voor al die verklaringen waarin religieus terroristen verklaren wat hen beweegt. En zo blijft men maar herhalen dat 'beledigen' en 'kwetsen' de directe aanleiding zijn geweest voor die moord.

Dat was overigens niet alleen zo ten tijde van de moord op Theo van Gogh, dat is tegenwoordig nog precies hetzelfde. Het volgende voorbeeld is ontleend aan de actualiteit.

Op zaterdag 4 augustus 2007 werd PvdA-raadslid Ehsan Jami, oprichter van een comité voor ex-moslims op straat in elkaar geslagen. Volgens Jami ging het bij de daders om één Somaliër en twee Marokkanen. Hij hoorde hen roepen: 'Hé, kankergozer, wat zit jij nou te lulen over de islam.' Jami was ondanks de bedreigingen aan het adres van Hirsi Ali en de moord op Van Gogh noch door de locale noch door de nationale autoriteiten in een beveiligingsregime opgenomen, hoewel toch algemeen bekend was dat hij met enkele anderen in september 2007 een comité van ex-moslims zou presenteren. Naar het oordeel van deskundigen over afvalligheid, zoals de Nederlandse journalist Michiel Hegener (2005) en de islamdeskundige Ibn Warraq (2003) rust op afvalligheid in de islamitische wereld een groot taboe. Maar voor wie deze boeken niet gelezen heeft: ook de gewone krantenlezer had kunnen lezen over Abdul Rahman.⁵⁰

In Afghanistan werd begin 2006 de doodstraf geëist tegen Abdul Rahman omdat hij van de islam op het christendom was overgegaan. De 41-jarige man dreigde ter dood te worden veroordeeld door een sharierechtbank.

Dit zou voldoende reden moeten zijn om te beseffen dat radicale jongeren – geïnspireerd door een land als Afghanistan – zich keren

tegen geloofsafval als zodanig. Dat is echter voor de westerse media en burgers in Europa zo onbegrijpelijk dat men de oorzaak van het geweld tegen Jami – net als tegen Van Gogh en Hirsi Ali indertijd of Salman Rushdie – blijft zoeken in de toon en bewoordingen waarop hij zijn opvattingen naar buiten brengt.

Het verklaren van geweld uit wat men noemt het ‘kwetsen’ en ‘beledigen’ van de slachtoffers van het geweld begint eigenlijk al bij wat de gewone verslaggeving in de kranten zou moeten zijn. In *nrc.next* staat dat de bedreigingen aan het adres van Jami begonnen ‘na publicatie van een interview in *Trouw* waarin Jami de profeet Mohammed een “crimineel” en een “verschrikkelijke man” noemde die te “vergelijken” was met Osama bin Laden of Saddam Hussein. Eerder al had Jami gezegd dat er bepalingen in de Koran staan die “achterlijk” zijn.’⁵¹

Voor een Nederlandse krantenlezer wordt daarmee de mishandeling van Jami enigszins ‘begrijpelijk’. Een profeet een ‘crimineel’ noemen of een ‘verschrikkelijke man’, is dat eigenlijk niet een vorm van ‘schelden’? Het roept herinneringen op aan een uitspraak van Hirsi Ali over de profeet als ‘tiranniek’ en ‘pervers’.⁵² Wat kan de zin zijn van dergelijke uitspraken? Ook het woord ‘achterlijk’ is bijzonder beladen geraakt omdat het doet denken aan een uitspraak van Pim Fortuyn. Door het eindeloos herhalen van de uitspraken van deze mensen in de media worden de geesten rijp gemaakt voor de opvatting dat we niet zozeer met een probleem van religieus terrorisme van radicaliserende jongeren te maken hebben maar met het verbaal terrorisme van een onfatsoenlijke intelligentsia. Van daar is het nog maar een kleine stap naar de stelling dat wie kaatst de bal moet verwachten en dat dus verbale woestelingen niet verbaasd moeten zijn over fysiek geweld.

In *nrc.next* had natuurlijk moeten staan dat de bedreigingen aan het adres van Jami begonnen ‘na publicatie van een interview in *Trouw* waarin hij had aangegeven dat er een taboe rust op afvalligheid in de islamitische wereld en dat hij voornemens is in Nederland een comité van ex-moslims op te richten’. Maar dat staat er dus niet en dat heeft daarmee te maken dat journalisten, net als het grote publiek, in de ban zijn van de mythe van het beledigen als oorzaak van radicalisering: de gedachte dat geweld een reactie is op kwetsuren.

Deze theorie heeft zich diep geworteld in de Nederlandse samenleving. Gezien de frequentie waarmee deze wordt vertolkt in de media is dat ook niet zo vreemd. In *NRC Handelsblad* wordt deze voortdurend herhaald door J.A.A. van Doorn.

De theorie vindt ook aanhang in de hoogste regionen van de Nederlandse samenleving. In december 2004 sprak de koningin in haar traditionele kersttoespraak de volgende zin uit: 'Extremisme, in woord en daad, splijt de gemeenschap.' Ook daarin zou men kunnen lezen dat kwetsen en beledigen een vorm van 'extremisme' is.

Nu spreekt het voor zich dat elke verstandige criticus van een sociaal kwaad het zal vermijden om 'onnodig' te provoceren of te kwetsen. Als hij kwetst, dan kan dat twee redenen hebben. De eerste: hij doet het onbedoeld, maar het gebeurt omdat hij zich niet realiseert hoe gevoelig iets aankomt. Merk op hoe vaak die 'beledigende' passages afkomstig zijn uit interviews.⁵³ Twee: de criticus realiseert zich dat een ander beledigd zal worden door hetgeen hij naar voren brengt, maar hij acht dat toch verantwoord omdat een hoger doel wordt gediend. Dat laatste is vaak de houding van sociale hervormers die controversiële zaken op de agenda zetten, maar soms ook van wetenschappers. Darwin worstelde met het publiceren van zijn theorie omdat hij zich realiseerde dat velen zouden worden gekwetst in hun religieuze overtuiging (inclusief zijn eigen vrouw). Toch publiceerde hij zijn boek, omdat hij dacht dat de ontwikkeling van de biologie (het hogere doel) daarmee gediend zou zijn.

De gedachte dat terroristen reageren op 'toon' en niet op 'inhoud' is iets wat we eens kritisch zouden moeten heroverwegen. Wat bewoog Bilal L. om Geert Wilders te gaan bedreigen? Het grote publiek denkt: L. was beledigd door de extremistische uitspraken van Wilders en het is dus enigszins begrijpelijk dat zo'n jongen zich in het nauw gedreven voelt. Extremisme roept tenslotte extremisme op. Omdat Wilders al zo'n waslijst aan extremistische uitspraken op zijn naam heeft staan voelt *NRC Handelsblad*, *nrc.next* of een andere krant zich niet meer geroepen die nog even te herhalen want we weten *sowieso* al dat deze de oorzaak zijn voor zijn precarie situatie. Bij een nieuwkomer als Jami moeten die uitspraken echter altijd nog even worden ingeprent om de boodschap over te brengen dat bedreigingen een reactie zijn op de 'toon' en niet op de 'inhoud' van wat gezegd wordt.

De boodschap dat fysiek extremisme een min of meer begrijpelijke reactie is op verbaal extremisme was ook de hoofdstelling van het boek van Ian Buruma over Van Gogh, een boek dat, ondanks het feit dat de schrijver al vele jaren in de Verenigde Staten woont, een typisch Nederlands boek is (Buruma, 2006). Het verwoordt haarscherp de houding van de Nederlandse politieke, bestuurlijke en culturele elite ten

aanzien van het religieus gemotiveerd terrorisme. Maar wat men vergeet is dat – om maar één voorbeeld te noemen – Bilal L. ook de Amsterdamse hoerenbuurt wilde opblazen. En de Amsterdamse wallen zijn niet een speciaal project van Wilders' Pvv. Men staat er niet bij stil dat voor de islamisten die de straat op gingen om te protesteren tegen de vrijlating van Abdul Rahman geloofsverandering *op zichzelf* een reden is geweld aan te wenden. Dat heeft helemaal niets te maken met uitspraken van Abul Rahman waarin hij 'uit de bocht vliegt'. Waar hij uit de bocht vliegt is bij die hele simpele wens om de islam in te ruilen voor het christendom. Men vergeet ook dat B., nog altijd de bekendste Nederlandse religieus terrorist, verschillende keren heeft verklaard dat hij geen aanstoot neemt aan beledigingen, maar aan het principe van de vrijheid van meningsuiting als zodanig. Maar als zelfs de verklaringen van B., die overvloedig zijn uitgezonden en beschreven in de media, geen enkele indruk maken op het Nederlandse publiek omdat men liever zelf fantaseert dan te luisteren naar de dader, dan kan men zich toch wel ernstige zorgen gaan maken over de '*state of denial*' waarin het grote publiek en de elite zich bevinden.

Ook bij de leider van de PvdA, Wouter Bos, lijken we de mythe van het beledigen weer tegen te komen. Wouter Bos geeft in een interview dat gewijd is aan het geweld tegen zijn partijgenoot Jami aan geen moeite te hebben met geloofsafval. 'Maar op het moment dat hij of de mensen om hem heen dat recht gelijkstellen aan het beledigen van moslims of hun geloof, heb ik geen enkele behoefte me daar als partij achter te stellen.'⁵⁴ Uit deze woorden kan men opmaken dat gegronde vrees bestaat dat ook Bos in de ban is van de mythe dat geweld wordt veroorzaakt door kwetsen en beledigen. Nog onverbloemder wordt de mythe gekoesterd door Mohammed Rabbae die als een commentaar op de kwestie-Jami schrijft: 'Voor sommige critici van de islam is het makkelijker de scheldkannonades op afstand te hanteren dan het debat met argumenten aan te gaan. Scheldkannonades lossen geen problemen op, maar versterken wel het radicaliseringsproces onder moslims. De vicieuze cirkel van provocaties en geweld is dan rond.'⁵⁵

Hierin kan men twee punten onderkennen. Allereerst is opvallend dat een enkele uitspraak die iemand zich misschien weleens heeft laten ontvallen wordt opgevoerd als 'scheldkannonades' (meervoud). Het tweede dat naar voren komt is dat die 'vermeende scheldkannonades' het radicaliseringsproces onder moslims zouden moeten verklaren. Dat is uiterst onwaarschijnlijk omdat 'scheldkannonades' door

niemand gepresenteerd worden. De enige die zich daaraan zou hebben overgegeven is al lange tijd geleden vermoord en sindsdien is het op dat front muisstil. Niettemin wordt de mythe van de scheldkannonades ijverig gekoesterd. Dat blijkt ook uit het vervolg van wat Bos zegt: 'De methoden van Aboutaleb, Marcouch, Albayrak en Arib, maar ook Asscher, Koole, Bos en Terstall om hetzelfde te bepleiten, zijn vele malen effectiever.' Zijn deze felicitaties van Bos aan zijn partijgenoten (en zichzelf) niet wat voorbarig?

Het probleem lijkt het volgende te zijn. Op het moment dat radicale jongeren of jihadisten worden geconfronteerd met kritiek die zij totaal niet als bedreigend ervaren, laten zij niets van zich horen. Worden zij daarentegen geconfronteerd met een aanpak die bij hen een snaar raakt, dan reageren zij met geweld. Het feit dat op de methoden van sommige van de bovengenoemde mensen helemaal geen reactie komt heeft niet te maken met het 'fatsoenlijke karakter' van de interventies van deze politici, maar dat niemand iets van die interventies gemerkt heeft, ook tot jihadisme geneigde jongeren niet. Men kan bijvoorbeeld niet zeggen dat mevrouw Arib de schrik is van radicale jongeren. Zij kennen haar niet eens. Ook het grote publiek had waarschijnlijk nog nooit van mevrouw Arib gehoord. Zij werd pas bekend toen Geert Wilders aan de orde stelde dat zij een dubbel paspoort had.

Op het moment echter dat radicalen en jihadisten merken dat een beleid wordt gevoerd dat impact heeft op hun leven ontstaat vanzelf terroristische belangstelling. Die terroristische belangstelling gaat ook uit naar mensen die zich op de meest fatsoenlijke, niet-kwetsende en niet-beledigende manier uitlaten. Twee voorbeelden uit de kring van Bos om dit te illustreren.

Burgemeester Cohen kwam in november 2002 met een plan om religie (dat wil zeggen: de islam) te gaan gebruiken bij de integratie.⁵⁶ De gedachte achter dat plan is een bekend idee bij sommige schrijvers over dit onderwerp: we zouden via de 'gematigde' moslims de radicalen moeten proberen te apaiseren. Geert Wilders denkt dat de 'gematigde' moslims niet bestaan en daarin heeft hij geen gelijk en Cohen wel. Die gematigde islam en gematigde moslims bestaan wel degelijk. Het grootste deel van de moslims is 'gematigd'. Maar wat Cohen over het hoofd ziet is dat de 'gematigde islam' voor radicalen een net zo grote, zo niet grotere provocatie is dan alle verzamelde columns van Theo van Gogh bij elkaar. Het voorstel van de burgemeester waarvan de naam doet vermoeden dat hij een Joodse achtergrond heeft om 'hun' zuivere

godsdienst te gebruiken om de 'ware moslims' van het rechte pad te laten afdwalen zien zij als een ongehoorde provocatie. Daarom staat in de brief van Mohammed B. die op het ontzielde lichaam van Van Gogh was vastgepind: 'Wat vindt u van het feit dat er een burgemeester in Amsterdam aan het roer staat, die een ideologie aanhangt waarin Joden tegen niet-Joden mogen liegen?'⁵⁷ Zo ervaren zij dat: liegen. Uiterst provocerend.

Een tweede voorbeeld van een uiterst fatsoenlijke en niet-beledigende politicus die niettemin de woede opwekt van radicalen is natuurlijk de door Bos genoemde wethouder Aboutaleb. In een interview uit april 2005 zei hij: 'Ja, ik word bedreigd. Niet omdat ik mij beledigend over de islam of over de profeet heb uitgelaten. Maar omdat ik, in reactie op een publicatie over het boek *De weg van de moslim* – waarin staat dat homoseksuelen van vijfhoog naar beneden gegooid dienen te worden – heb gezegd dat het een oproep is tot het verrichten van een daad die in strijd is met de rechtsorde in Nederland. Zo simpel is het. Ik heb niet verwezen naar de islam, ik heb verwezen naar de wet. Ik ben wethouder, ik houd de wet. En in die wet staat, onder andere, dat het vermoorden van onze medemens niet is toegestaan.'⁵⁸

Deze passage geeft aan dat de Aboutaleb in 2005 nog niet zo veel inzicht had in de aard van de wereldbeschouwing van het religieus terrorisme waarmee hij op ruwe wijze geconfronteerd werd. Hij geeft zelfs letterlijk aan niet te begrijpen waarom hij wordt bedreigd. Hij heeft tenslotte de Profeet niet beledigd. Hij heeft zich niet negatief uitgelaten over de islam. Nog eens: 'Ik begrijp helemaal niet waarom ik word bedreigd. Ik zou ook niet weten hoe ik nu mijn toon zou moest matigen: ik ben de matigheid zelf!'

Dit legt getuigenis af van het feit dat in 2005 Aboutaleb nog geheel in de ban was van de mythe dat terrorisme wordt veroorzaakt door de verkeerde toon van het debat. Maar die theorie klopt niet en Aboutaleb is, zo blijkt uit het citaat, heel dicht bij het punt waarop hij zich van de mythe zou kunnen bevrijden. Toch gebeurt dat niet. Wat had hij moeten concluderen? De conclusie die Aboutaleb hieruit had moeten trekken (en misschien privé inmiddels ook wel getrokken heeft), is dat een officieus maar hardnekkig volgehouden uitgangspunt van het Nederlandse beleid in de omgang met religieuze en etnische minderheden, in het bijzonder het beleid van zijn eigen partij, prijsgegeven moet worden. Niet de toon maar de inhoud van de bewoordingen vormen een steen des aanstoets voor geradicaliseerde jongeren. Het is

onjuist, zoals Rabbæ zegt, dat ‘scheldkannonades’ het hedendaags religieus terrorisme onder jongeren kunnen verklaren. Wie expliciet kiest voor de scheiding van kerk en staat, de legitimiteit van homoseksualiteit (zoals Aboutaleb deed), het gedogen van prostitutie (waartegen Bilal L. zich verzette), vrijheid van meningsuiting (die Mohammed B. afwijst in zijn slotwoord voor de rechtbank), vrijheid van geloof (inclusief geloofsafval of het wijzigen van geloof), zoals Aboutaleb gedaan heeft, is fout en een potentieel voorwerp van terroristische aandacht.

Geradicaliseerde jongeren zijn niet in eerste instantie ‘beledigd’, ‘gekwetst’, ‘gemarginaliseerd’, economisch ‘kansloos’ of gefrustreerd door ‘scheldkannonades’, maar in de ban van een religieuze ideologie. De arabist Leo Kwarton formuleert het vele malen beter dan prominente politici wanneer hij schrijft: ‘In werkelijkheid is Mohammed B. geen gek, maar een manifestatie van een kleine, maar snel groeiende stroming binnen de militante islam die ervan overtuigd is dat de wereld op een Apocalyps afraast – een proces waarin de oprechte moslim niet passief kan blijven.’⁵⁹ Wat Kwarton hier zegt over B. geldt ook voor vele andere jongeren.

De confrontatie tussen het ‘islamisme’ en de democratische rechtsstaat is dus voor een belangrijk deel een geestelijke strijd. Het is een strijd die niet alleen met justitiële middelen kan worden gewonnen: het opsporen, vervolgen en veroordelen van religieuze terroristen. Religieuze terroristen zullen moeten worden bestreden in hun gedachtegoed. Maar daarvoor is allereerst van belang dat men erkent dat dit gedachtegoed bestaat, dat men het wil bestuderen en dat de Nederlandse elite breekt met het cultiveren van de mythe dat belediging en kwetsuren de voornaamste oorzaak zouden zijn voor radicalisering. Zolang de bestuurlijke en politieke elite dat niet van plan is, zal men geen vooruitgang boeken in het bestrijden van de problemen.

Het gaat niet om de ‘radicalen’ maar om de ‘gematigden’

Nu mijn hoofdstelling duidelijk is moet ik ook aandacht geven aan een veelvuldig geformuleerde kritiek op een betoog zoals ik dat hier voor gepresenteerd heb. Mijn benadering is sterk georiënteerd op de ‘radicalen’, zegt men dan. Maar is dat eenzijdig? Het zou niet alleen moeten gaan om B., L. en K., nee, we zouden ons moeten richten

op de grote massa van de 'gematigde moslims'. Die grote massa, zo gaat men dan verder, die zouden moeten worden 'bereikt'. Het is die grotere groep die we niet van ons moeten 'vervreemden', maar juist 'aan ons moeten binden' of moeten 'meekrijgen'. En de manier om die aan ons te 'binden' zou zijn het matigen van religiekritiek en een minder polariserende toon bij het opeisen van burgerlijke vrijheden die op zichzelf niet ter discussie staan. B., L. en K. zijn een afgeschreven terrein. Hier kan alleen justitie nog een taak hebben. De samenleving als geheel moet zich richten op de gematigde moslims en ervoor waken dat deze niet overlopen naar de groep geradicaliseerden.

Men kan het ook zo zeggen: radicalen reageren dan misschien op 'inhoud', maar gematigden reageren op 'toon'. Omdat ook de gematigden voor de democratische rechtsorde moeten worden gewonnen zou toonmatiging toch weleens een juiste strategie kunnen blijken.

Wat valt hierop te antwoorden?

Een eerste antwoord zou kunnen zijn dat deze herformulering van het probleem niet voor de hand ligt omdat de belangstelling terecht is gefocust op de extremisten en niet op de gematigden. Het zijn de radicalen die, al naar gelang de mate van hun radicaliteit, moeten worden bestreden, vervolgd, berecht, gemarginaliseerd of en natuurlijk liefst geïntegreerd. De 'gematigden' daarentegen behoeven niet te worden bereikt omdat hun opvattingen zich niet op gespannen voet verhouden met de democratische rechtsorde. Men kan zelfs zeggen dat aanbevelingen over het 'bereiken' van de grote groep gematigde moslims uitgaat van de stigmatiserende opvatting dat zij het probleem vormen en niet de radicalen.

Vanwaar dan toch die focus op de 'gematigden'?

Dit heeft iets te maken met enkele vooronderstellingen van de culturele en politieke elite die vaak niet worden uitgesproken maar die men kan onderkennen als men de wereldbeschouwing van de elite iets nader analyseert. Die concentratie op de gematigde meerderheid heeft allereerst te maken met een cultuurrelativistische wereldbeschouwing. Als tweede heeft het van doen met een – overigens wel met het cultuurrelativisme samenhangende – overtuiging hoe sociale verandering zou moeten worden bewerkstelligd.

Om dat duidelijk te maken moeten we eerst een vergelijking maken met de ideologie die vóór 1989 de belangrijkste tegenspeler was van de ideologie van de democratische rechtsstaat: het communisme. Of liever gezegd: we moeten terug naar de wijze waarop op het communisme

werd gereageerd in westerse democratieën. Een centrale notie is dan die van de 'fellowtraveller'.

Fellowtravellers van het communisme waren bereid de ogen te sluiten voor de Goelag Archipel omdat eerst in communistische kring zélf de problemen aan de orde moesten worden gesteld (Hollander, 1981; Cauter, 1988; Sévilla, 2004). We zijn pas heel laat het probleem gaan inzien van die benadering. Dat probleem is dat er een aanzienlijke vertragingfactor werd ingebouwd in het adequaat bestrijden van de misstanden. Het had ook tot gevolg dat dissidenten in eigen kring hard konden worden aangepakt ('verraders'), want deze konden tenslotte niet rekenen op hulp van buiten de eigen kring en werden daarmee geïsoleerd.

In de westerse wereld werden critici van het communisme (en later van het maoïsme) op hun beurt kritisch bejegend met de stelling dat een niet-communist het communisme niet zou mogen bekritisieren. Dat mochten alleen communisten zelf. 'Anticommunisme' was iets waarvoor men zich zou moeten schamen. In de kringen die ertoe doen, de *Sprachherrschaftsklasse*, ontstond op die manier de houding van: 'Ik ben geen communist, maar ik ben ook geen anticommunist. Ik ben een anti-anticommunist.'

Binnen de Sovjet-Unie werden de anti-anticommunisten uit het Westen uiteraard gewaardeerd. Men noemde hen 'nuttige idioten'. De term 'nuttige idioten' zou zijn geïkt door Lenin (Charen, 2003). Hij doelde daarmee op de westerse journalisten en schrijvers die, hoewel zelf geen communist, niettemin het communisme niet wilden afvalen. Die mensen waren 'idiot', immers zij waren zelf geen communist. Maar toch 'nuttig', want zij zorgden ervoor dat er een taboe kwam te liggen op kritiek op het communisme.

De stelling dat alleen communisten andere communisten zouden mogen bekritisieren heeft heel lang standgehouden. Die houding appelleert kennelijk aan iets universeels. De stelling dat een ideologie of een cultuur alleen 'van binnenuit' mag worden bekritiseerd (en eventueel hervormd) heet 'cultuurrelativisme' (Donnelly, 1984; Gardner, 1996; Gensler, 1998). Dit cultuurrelativisme ligt heel dicht aan tegen wat hiervoor als de wereldbeschouwing van de 'nuttige idioot' is beschreven.

De wereldbeschouwing van de 'nuttige idioot' of de fellowtraveller is tegenwoordig natuurlijk niet meer relevant in relatie tot het communisme. Het communisme is met het vallen van de Berlijnse Muur

in 1989 tenslotte van het wereldtoneel verdwenen als vormgevende kracht van de wereldhistorische politieke verhoudingen.⁶⁰ Maar in 1989 vaardigde de Iraanse politieke leider Ayatollah Khomeini een fatwa uit over de Britse schrijver Salman Rushdie die men zou kunnen zien als een symbolisch begin van een nieuwe uitdaging voor het liberalisme van de westerse samenlevingen. Het estafettestokje van het communisme werd overgedragen aan het islamisme. Zoals Khomeini niet naliet in een brief fijntjes uit te leggen aan een laatste representant van het regime dat door Lenin in het zadel was geholpen, Michael Gorbatsjov, zou Khomeini de strijd tegen de westerse democratieën overnemen van het communisme (Pipes, 2003). Het islamisme zou slagen waar het communisme had gefaald.

Dit is een belangrijk moment. Vanaf dat moment hadden de 'nuttige idioten' een nieuwe ideologie waaraan zij hun afhankelijkheid zouden kunnen betuigen: die van het islamisme (Horowitz, 2004; D'Souza, 2007).

Het islamisme wordt doorgaans omschreven als een vorm van islamitisch fundamentalisme dat men kan vergelijken met andere vormen van religieus fundamentalisme, zoals het christelijk fundamentalisme. Kenmerkend is een bepaalde verhouding tot schriftgezag. *'Islamic and Christian fundamentalists interpret their Holy Books, the Quran and the Bible, literally and traditionally.'* (Barnaby, 2007). Er zijn ook andere omschrijvingen mogelijk. Vaak wordt islamisme gepresenteerd als identiek met de 'politieke islam': het is de vertaling naar het politieke vlak van noties uit de heilige schrift of de heilige traditie (Ismail, 2006; Demant, 2006; Kepel, 2000). Het islamisme is een belangrijke voedingsbodem voor wat ik hiervoor als 'religieus terrorisme' heb aangeduid. De religieuze terrorist is bereid een eeuwenoude tekst waarin tot geweld wordt opgeroepen letterlijk ten uitvoer te leggen als het woord van God.

Ik kan hier geen uitvoerige verhandeling presenteren over het islamisme (Cliteur, 2007), maar van belang is dit: het islamisme is niet identiek aan 'de islam'. We kunnen dus uitspraken doen over het 'islamisme' zonder uitspraken te doen over 'de islam' of over wat 'alle moslims' denken. B., L. en K. zijn in de ban van de politiek-ideologische wereldbeschouwing van het islamisme. Of zij daarmee een adequate weergave geven van 'de islam' kan aan theologen worden overgelaten om te beoordelen, voor het antiterrorismebeleid is van belang dat mensen als B., L. en K. bestaan, dat zij een bedreiging vormen voor de

Nederlandse rechtsorde, volgelingen maken en dat de Nederlandse staat en samenleving daarop een antwoord zal moeten geven.

Dat geven van 'weerwerk', het formuleren van een antwoord op het 'islamisme', wordt gefrustreerd door de nuttige idioot. Natuurlijk, het is allemaal met de beste bedoelingen, maar de nuttige idioot is wel een instrument van dictators en ongewild medeplichtig aan de verbreiding van fnuikende ideologieën omdat hij de weerstand daartegen beklad als zijnde ingegeven door onzuivere overwegingen. Het vallen van de Berlijnse Muur had misschien helemaal niet zo lang behoeven te duren als de westerse intelligentsia een andere houding hadden ingenomen en niet besmet waren geraakt door het fellowtraveller-virus. En de weerstand tegenover het islamisme zou misschien ook groter zijn wanneer de Nederlandse intelligentsia niet zo geremd zouden zijn bij het benoemen van wat kwaad, waar men dit ook maar aantreft. Maar de nuttige idioten of fellowtravellers van het islamisme zijn verlamd in hun weerbaarheid door een mengsel aan cultuurrelativistische en strategische overwegingen.

Geen samenzwering

Ik wil overigens benadrukken dat wat ik hier met zevenmijlslaarzen schets aanzienlijke nuancering behoeft. Kenmerkend voor vele fellowtravellers is dat zij zich totaal niet bewust zijn van hun eigen politieke opstelling. De fellowtraveller ziet zichzelf als een volkomen oprechte en ook als een diep betrokken politieke beoordelaar. Niet voor niets spreekt men van een 'nuttige idioot' en niet van een 'nuttige schoft'. Fellowtravellers of nuttige idioten zijn voor het overgrote deel gewoon naïef, goedgelovig en worden geïnspireerd door de beste bedoelingen. Dat geldt ook voor de fellowtraveller van het islamisme. In eerste instantie geldt: hij is zo gepreoccupeerd met de liberale islam dat hij die radicale islam gewoon niet 'ziet'. De Deense cartooncrisis, de moord op Van Gogh, de bedreigingen aan het adres van schrijvers – de fellowtraveller ziet het allemaal als 'incidenten'. Vervelend weliswaar, men mag natuurlijk niet mensen bedreigen en vermoorden vanwege de dingen die zij schrijven, maar het zijn en blijven incidenten. Laten we de zaak niet groter maken dan die is, niet 'hysterisch' reageren; niet 'handelen in angst'.

De fellowtraveller van het islamisme denkt ook dat de radicale is-

lam een constructie is van de media.⁶¹ De media brengen steeds maar het slechte nieuws. Waarom niet de positieve ontwikkelingen belichten?

De fellowtraveller van het islamisme is ook in de ban van de meest oprechte gewetensbezwaren wanneer hij denkt dat hij de steniging van Amina Lawal niet kan veroordelen omdat wij nu eenmaal niet 'vanuit hier' (Nederland) een negatief oordeel over 'daar' (Nigeria) mogen uitspreken (Elsen en Ghijs, 2007). Fellowtravellers van het islamisme menen in alle oprechtheid dat de westerse koloniale onderdrukking, de geschiedenis van de slavernij, het kapitalisme, de Holocaust en andere gruwelen van de Europees-westerse cultuur het voor hen onmogelijk maakt dictators in verre oorden te veroordelen (Bruckner, 2006). 'Wij' zijn niet langer geloofwaardig (Sim, 2004).

Ter illustratie een voorbeeld. Naar aanleiding van de oprichting van een comité voor ex-moslims brandde in Nederland een discussie los over de vraag of niet-moslims dit initiatief van ex-moslims zouden moeten ondersteunen door het tekenen van een speciaal daartoe opgestelde 'steunverklaring'. Vijfenzeventig mensen uit verschillende geledingen van de Nederlandse samenleving deden dat, maar het initiatief werd door sommigen ook zwaar bekritiseerd.⁶² Het gaat mij nu om de redenen die werden aangevoerd om niet te tekenen of zelfs om het initiatief te bekritisieren. Eén van die critici was René Cuperus, sociaaldemocraat en werkzaam op het wetenschappelijk bureau van de PvdA, de Wiardi Beckmann Stichting.

Cuperus was overigens een zeer fatsoenlijk criticus die, zoals dat een verantwoordelijk intellectueel betaamt, helder uiteenzet waar zijn aarzelingen lagen. Waarom had Cuperus kanttekeningen bij het initiatief? Had dat te maken met het feit dat hij van mening was dat geloofsafval geen probleem was in de islamitische wereld? Dat zou een goede reden zijn geweest, maar dat was niet de overtuiging van Cuperus. Immers Cuperus zei dit: "Theologisch gesproken is de islam wat betreft de omgang met afvalligen in de Middeleeuwen blijven steken."⁶³

Dit is een zware uitspraak. Deze doet niet zo heel veel onder voor de gewraakte stelling dat de islam een achterlijke cultuur is en dat is, zoals bekend, een uitspraak waarvoor Pim Fortuyn en iedereen die iets geformuleerd heeft dat daar ook maar enigszins op lijkt, zwaar bekritiseerd is.⁶⁴ Naar mijn idee is deze generalisering over 'de islam' ook te ongenueanceerd, maar hoe dat ook zij, het is wel de mening van Cuperus.

Nu zou men verwachten dat Cuperus met een vlammend pleidooi zou komen om deze ‘Middeleeuwse’ toestand te veranderen, de positie van afvalligen was tenslotte niet rooskleurig in de middeleeuwen. Zij werden verbrand, gemarteld, sociaal gemarginaliseerd of moesten in het beste geval hun opvattingen verborgen houden (Pérez, 2004; Bennassar, 1999). Uit het vervolg van het artikel van Cuperus blijkt echter dat hij helemaal niet van plan is ook maar iets te doen voor de afvalligen, ook niet het tekenen van een verklaring waarin hun rechten worden geformuleerd. De reden daarvan is ons op basis van het bovenstaande vertrouwd: Cuperus voelt zich niet geroepen misstanden aan de orde te stellen omdat hij zelf niet afkomstig is uit de kring waarin die misstanden voorkomen. Hij schrijft: ‘We schieten pas een beetje op met de normalisering van de islam in het Westen wanneer braaf gelovige moslims het recht op geloofsafval erkennen, in plaats van Kamerleden, witte intellectuele zaakwaarnemers of welbespraakte ex-moslims.’ Kortom, witte intellectuele zaakwaarnemers hebben geen taak wanneer het aankomt op het aanpakken van misstanden. Dat geldt ook voor Kamerleden. Opvallend is dat zelfs mensen uit de eigen kring (ex-moslims) hun morele geloofwaardigheid verspelen op het moment dat zij ‘welbespraakt’ zijn.

Wie zijn dan wel geroepen de misstanden (de omgang met ex-moslims die is blijven steken in de middeleeuwen) te redresseren? Dat zijn – in de woorden van Cuperus – “braaf gelovige moslims”. De afvalligen van de islam in Nederland en daarbuiten moeten dus maar wachten totdat een meerderheid van wat hij noemt “braaf gelovige moslims” (meestal spreekt men van: “gematigde moslims”)⁶⁵ bereid is de confrontatie met de salafisten aan te gaan en deze te dwingen hun middeleeuwse opvattingen prijs te geven.

Dit is, alle goede bedoelingen ten spijt, niets minder dan wreed ten aanzien van ex-moslims en unfair ten opzichte van “braaf gelovige moslims”. Het is wel heel duidelijk. De afvallige die aanklopt bij Cuperus weet precies wat hij te verwachten heeft: niets. Maar is de norm die Cuperus aan zichzelf en aan zijn blanke soortgenoten oplegt naast wreed ook niet enigszins vreemd? Waarom zou niet ieder mens van goede wil de verantwoordelijkheid hebben om een middeleeuwse toestand waar die zich ook maar aandient te bestrijden?

Cuperus presenteert ter rechtvaardiging van zijn opstelling een merkwaardig mengsel van morele en strategische overwegingen. We herkennen daarin precies de punten die Jean-Paul Sartre en anderen er-

toe brachten te verdedigen dat alleen de communisten zélf de communisten mochten bekritisieren. Cuperus schrijft: 'De grote meerderheid van de Nederlandse moslims moet het opnemen tegen zo'n 25.000 salafisten in hun midden. Die gematigde meerderheid moet worden gesteund en uitgedaagd, niet voorbijgelopen en ontmoedigd. Dat helpt de vrede niet.'

De eerste zin is een herhaling van het cultuurrelativistisch uitgangspunt: misstanden mogen alleen binnen de eigen gemeenschap worden aangekaart. In de tweede zin wordt dat cultuurrelativisme met enige argumentatie onderbouwd. Cuperus denkt dat de gematigde meerderheid wordt 'voorbijgelopen' en 'ontmoedigd' op het moment dat hij zich uitspreekt tegen een misstand die hij zelf als middeleeuws typeert. Waarom zou dat zo zijn? Ligt het omgekeerde niet veel meer voor de hand? Zou een gematigde meerderheid niet, net als de afvalligen zelf, juist worden aangemoedigd wanneer men ziet dat ook mensen als Cuperus misstanden afwijzen? Kan daar niet een bijzonder stimulerend effect vanuit gaan? Nu krijgen zij de indruk dat Cuperus alleen maar wil fluisteren dat hij bepaalde praktijken als middeleeuws ervaart, maar als het op daden aankomt geeft hij niet thuis. Zelfs het plaatsen van een handtekening onder een petitie is hem al te veel. En zo houdt Cuperus zonder een zweem van gewetensbezwaren een middeleeuwse theologie in stand. Hij denkt daarmee de 'vrede' te dienen.

Nu wil ik niet te hard oordelen over Cuperus omdat hij tenminste probeert zijn cultuurrelativistische overtuiging van een argumentatie te voorzien. Hij doet dat in alle onbevangenheid en ook in alle eerlijkheid. Vaak is dat helemaal niet het geval. Men proclameert gewoon zonder opgave van redenen dat het islamisme niet bekritiseerd mag worden. Of men – nog mooier – presenteert het als een kwestie van 'fatsoen'.⁶⁶ Of men verdraait eerst elke kritiek op het islamisme tot iets dat zou zijn ingegeven door de wens om 'alle moslims' te 'sarren' en verklaart vervolgens dat men daaraan toch niet mee mag doen. Dat laatste is, moet ik met spijt vaststellen, steeds meer de 'toon' geworden van de socioloog en columnist J.A.A. van Doorn die daarvoor ruim baan krijgt in *NRC Handelsblad*. Het 'islamisme', 'de islam', 'alle moslims' – het is bij Van Doorn allemaal één grote brei. Van Doorn lijkt maar één wens te hebben: het onderwerp van de middeleeuwse omgang met ex-gelovigen van de agenda te krijgen en om dat te bewerkstelligen is hij bereid de meest grove beschuldigingen te lanceren.

In augustus 2007 schreef Van Doorn goedkeurend over geweld

(‘optaters’) dat is gericht tot mensen die van geloof willen veranderen.⁶⁷ In een andere bijdrage aan de *NRC* liep Van Doorn enkele van de 75 Nederlandse ondertekenaars langs. Daarbij acht Van Doorn het relevant te vermelden dat zich bij de ondertekenaars bevinden: ‘enkele om hun afkeer van moslims bekende joodse Nederlanders alsmede de directeur van het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël’.⁶⁸

Hoe kan het vermelden van de Joodse identiteit van deze ondertekenaars van belang zijn? Hebben ‘joodse Nederlanders’ niet het recht om een petitie te ondertekenen ter ondersteuning van het recht om van geloof te veranderen of desnoods van het geloof af te vallen? Maar waarom dan? Toch heeft de redactie van *NRC Handelsblad* hier kennelijk niet ingegrepen. Van Doorn presenteert het alsof hij gewone feiten boekstaft: ‘om hun afkeer van moslims bekende joodse Nederlanders’. Maar Van Doorn beschrijft hier niet iets, hij schrijft iets voor. Hij probeert bij zijn lezerspubliek de overtuiging te vestigen dat iemand die een verklaring ondertekent die oproept tot steun aan afvalligen in de islamitische wereld dat niet anders kan doen dan vanuit een ‘afkeer van moslims’. Waarom zou niet zorg voor grondrechten het motief kunnen zijn of rechten van de mens voor alle mensen, ongeacht geloof, cultuur, ras en geslacht?

Radicalisering is een maatschappelijk probleem en het zou de zorg moeten zijn van alle geledingen in de samenleving, ook van die van ‘Joodse Nederlanders’. Het is boosaardig en verwerpelijk te proberen mensen als discussiepartner of ondertekenaar van een petitie te diskwalificeren door hun een ‘afkeer’ van moslims toe te dichten. Het is heel goed mogelijk dat sommige mensen gewoon een afkeer hebben van geweld (in dit geval tegen afvalligen) en een oprechte zorg dat dit te veel om zich heen grijpt in de Nederlandse en andere samenlevingen. Als het goed zou zijn, dan zou dat ook de zorg van Van Doorn moeten zijn.

Conclusie

Westerse samenlevingen zijn multiculturele en multireligieuze samenlevingen geworden. Dat wil zeggen dat mensen met elkaar moeten samenleven die de joodse, christelijke, islamitische, boeddhistische en hindoeïstische godsdiensten aanhangen, terwijl zij bovendien moe-

ten samenleven met atheïsten, agnosten, spiritualisten en wat dies meer zij. Dat lijkt best mogelijk, maar het zal niet vanzelf gaan. De overheid heeft een omvangrijk integratiebeleid opgezet en probeert ook radicalisering van jongeren in gewelddadige ideologieën op het spoor te komen en te bestrijden. Daarvoor roept de overheid ook de hulp in van de samenleving.⁶⁹ Dat is terecht, want het is een omvangrijke taak die alleen met succes kan worden voltooid wanneer alle mensen van goede wil en met een gevoel voor verantwoordelijk burgerschap zich daarvoor inzetten. Hierbij zou een belangrijke taak kunnen liggen voor de politieke en culturele elite.

Om dat proces tot een succes te maken is van belang dat men de problemen benoemt. Die problemen zitten niet bij 'alle moslims', het probleem zit misschien ook niet bij 'de islam' als zodanig. Het zit al helemaal niet bij de meerderheid van de moslims, maar het schuilt wel in de verbreiding van het islamisme, een politiek-religieuze ideologie die meer aan aanhang wint onder geradicaliseerde jongeren dan nodig zou zijn als de samenleving wat meer weerbaar was geweest. Zelfs wanneer maar een kleine minderheid in de ban verkeert van die ideologie is dat een aanzienlijk maatschappelijk probleem. Een wijze arabist heeft eens gezegd: *'terrorism requires only a few'*.

Het bestrijden van die ideologie is een taak van de gehele samenleving en het zou daarom helpen wanneer de culturele elite zijn cultuurrelativistisch geïnspireerde schroomvalligheid bij het bekritisieren van 'vreemde culturen' zou overwinnen en inzien dat de strategische overwegingen die daarop zijn gebaseerd de toets van een onbevangen kritiek niet kunnen doorstaan.

Het is wreed afvalligen in de kou te laten staan, unfair het probleem van de middeleeuwse theologie alleen op het bord van de gematigde moslims te schuiven en gemakzuchtig van de intellectuele en culturele elite passief te blijven.

De overheid, profielbepalende politici en de culturele elite zouden gezamenlijk front moeten maken tegen de islamisten en uitdragen dat twee zaken nooit ter discussie kunnen staan: (1) het verbod op eigenrichting (de staat en alleen de staat mag geweld aanwenden tegen burgers) en (2) de betekenis van grondrechten zoals vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst (inclusief het recht om van geloof te veranderen). Begrip voor het uitdelen van 'optaters' door in hun religieuze gevoelens aangetaste islamisten en het voortdurend re-

lativeren van grondrechten kan men niet anders benoemen dan het uitzenden van het verkeerde signaal.

De vrede op langere termijn is alleen gediend bij een gezamenlijke inspanning. Alles van waarde moet weerbaar zijn.